

Галина ГРИМАШЕВИЧ

**ПОБУТОВА ЛЕКСИКА В РОМАНІ В. ШЕВЧУКА
„СТЕЖКА В ТРАВІ. ЖИТОМИРСЬКА САГА”
(на матеріалі назв одягу та взуття)**

*У статті проаналізовано назви одягу та взуття, використані В. Шевчуком у романі „Стежка в траві. Житомирська сага”, визначено їх роль у мовній тканині художнього тексту.
Ключові слова: побутова лексика, назви одягу, назви взуття.*

Побутова лексика – лексика, до складу якої входять слова, що називають предмети та явища, поширені в побуті всіх груп населення. Як зазначають дослідники, до побутової лексики належать назви житла, меблів, господарських предметів, одягу та взуття, їжі й напоїв, посуду та кухонного начиння, свійських тварин і птахів, знарядь праці, трудових процесів і дій, назви звичаїв, обрядів, ігор, розваг та ін. [5, с. 493].

Закономірно, що основу побутової лексики складають загальноживані слова, якими люди послуговуються в повсякденному житті. Лінгвісти вважають, що побутова лексика найближче стоїть до загальноживаної, але відрізняється специфічним побутовізмом [2, с. 43].

Варто також зазначити, що ця категорія лексики дуже змінна, оскільки зі зміною побуту змінюються й пов'язані з ним реалії [4, с. 105].

Н. Бабич уживає термін „специфічна побутова лексика”, зазначаючи, що це лексика, яка характерна для певної історичної доби, тієї чи іншої соціальної групи і яка має особливий колорит історичного минулого (архаїчна побутова лексика) або сучасного життя (сучасна побутова лексика). Авторка зауважує, що в цій лексиці відбивається життя й побут людей як представників тієї чи іншої соціальної групи суспільства на певному етапі його історичного розвитку і що ця група лексики переважає в жанрах розмовного стилю, звідки проникає в художній стиль [1, с. 55].

Різноаспектні проблеми дослідження побутової лексики представлено в працях Н. Бойко, А. Бурячка, С. Єрмоленко, Л. Коробчинської, І. Онищенко, М. Пилинського, А. Поповського та ін.

Як відомо, саме в лексиці відображається національно-самобутній характер мови. Із величезного фонду загальноживаної лексики письменник відбирає засоби словесно-художнього зображення. Своєрідність індивідуального стилю митця виявляється в його мовній картині світу, особливостях слововживання, у поєднанні загального й індивідуального [3, с. 216].

Цілком закономірно, що основу мови творів будь-якого письменника, зокрема й В. Шевчука, становить загальноживана лексика, оскільки „... художній твір не може існувати без нейтральної лексики, вона є тією основою, на якій реалізується задумана тканина твору з усією її ідейно-тематичною та художньою складністю” [там же].

Важливим компонентом мовної тканини роману В. Шевчука „Стежка в траві. Житомирська сага” є значна кількість побутових лексичних елементів. Це можна пояснити тим, що автор намагається всебічно показати життя та побут різних верств населення, які проживають у передмісті Житомира, що неможливе без залучення величезного пласту побутової лексики. Крім того, такі елементи письменник використовує для детальнішого, колоритнішого зображення середовища, у якому розгортаються події твору, а також для залучення до художнього світу читача, для активізації його мислення, уяви, оскільки він, натрапляючи на сторінках твору на найчастіше повторювані в повсякденному житті назви реалій, краще розуміє письменника й зображеного ним героя, уявляє життя, побут, матеріальні статки, світосприйняття кожного персонажа.

Як засвідчила вибірка побутової лексики з аналізованого твору, найчисельнішими в ньому є назви на позначення будівель та їхніх частин, їжі та напоїв, посуду та кухонного начиння, меблів та інших предметів домашнього вжитку, побутового призначення, домашніх тварин і птахів та ін., хоча найуживанішими виявилися назви одягу та взуття.

Як відомо, назви одягу та взуття – один із найдавніших шарів лексики, адже реалії, позначувані цими номенами, супроводжують людину все її життя, залежать від географічно-кліматичних умов, свідчать про матеріальне становище та естетичні смаки й уподобання користувачів. Крім того, така група лексики є досить змінною, тому, відповідно, зі зміною реалії відбуваються зміни у сфері номінації, що призводить до зникнення одних назв і витворення нових, до зміни семантики лексем тощо.

Спостереження над побутовою лексикою роману В. Шевчука „Стежка в траві. Житомирська сага” засвідчило, що письменник використовує значну кількість назв одягу та взуття, описуючи своїх персонажів. Крім того, часто одяг, зображений автором, є свідченням матеріальних статків, світосприйняття героїв, засобом їхньої характеристики.

Оскільки твір охоплює події середини ХХ ст., то цілком закономірно, що автор змальовує костюм міщанина (власне, людини, яка живе в передмісті), до складу якого входять реалії, що були найпоширеніші в ті роки. Так, змальовуючи образ матері,

автор описує комплект костюма матері героя: „... була вона ошадна до скупості, ми ходили в поношеній нечупарній одежі, в якій часто бракувало гудзиків або ж красувалися гудзики різного сорту; єдине, що було в нас добре й гарне, – це взуття... вся одежа, що носили її з батьком, була з товчкучки... Отже, в неї були шовкові панчохи, і вовняна спідниця, і кілька батистових кофтинок, була в неї шовкова сукня з високими плечима, з десятком обшитих тканиною гудзичків на кожному рукаві; було в неї *картате пальто*...” [6, I, с. 109]; чоловічий костюм складався з інших речей: „Старий Ювпак ... приніс із собою дві валізи: маленьку з одежею (*костюм, черевики, краватка, вихідна сорочка й капелюх були на ньому*)...” [6, II, с. 460].

Варто також зазначити, що, зважаючи на те, що після війни пройшло зовсім мало часу, частину своїх персонажів (як військових, так і цивільних) автор змальовує в *галіфе* – штанях військового крою, розширених зверху і звужених донизу, причому цей елемент одягу для деякого з персонажів (Горбатого) є предметом мрії: „...жінка... тримала *галіфе*. *Галіфе* було брунатного вельвету, підшите лискучими шкіряними клаптями, внизу, від колін, сатинове, а на животі красувався цяцькований, з лискучою пряжкою, витий зі шкіряних смужок пасок. Те *галіфе* не було міражем...” [6, I, с. 273]; „...грала в сонячному промінні шкурятянка, висів м’який фетровий капелюх, трохи збоку підвишено було вельветові *галіфе* із шкіряним підшиттям, а внизу... палала пара хромових чобіт” [6, I, с. 274]; „...малий і темний чоловічок в брунатному шкіряному пальті, в *галіфе* і в хромових чоботях”; „Я хочу брунатне шкіряне пальто..., і *галіфе*” [6, I, с. 312]; „... він так чітко побачив і те брунатне шкіряне пальто, *і галіфе, і чоботи*” [6, I, с. 313]; відзначено також фонетичний варіант *галіхве*, який передає індивідуальні особливості мовлення персонажа: „А ти потратиш гроші, як із тим *галіхве*” [6, II, с. 292].

Варто зазначити, що письменник знайомить нас також і з комплектом одягу початку ХХ ст., який ми бачимо через призму сприйняття героя з фотографій минулого: Франтішек на фото 1928 року зображений у такому одязі: „*Лискучі хромові чорти з халявами вище колін..., величезне темне галіфе з широкими фалдами, сорочка типу гімнастери, чорна, довга, ледве не до колін, із тієї ж тканини, що й галіфе, перетягнена в стані паском. У цій сорочці прорізані були навскіс кишені, довгий рукав застібувався на зап’ясті на три гудзики*” [6, II, с. 283]; бабуся героя: „Ту мою бабу я бачив тільки на фотографії: прости, добродушне, кругле обличчя, зав’язане хусткою, в *рясній спідниці із хвартухом і в простенькій ситцевій кофтинці*; на шиї в неї красувалося *намисто*” [6, I, с. 355]; „... з пожовклого листка дивилася на мене звичайна сільська жінка із ординарним обличчям,

але сумними очима. Пов’язана білою хустиною, в рясній спідниці й боса” [6, II, с. 403].

Особливістю використання автором назв одягу та взуття є, насамперед, те, що, змалювавши персонажа в певному одязі, письменник упродовж усього твору „одягає” свого героя в той же костюм, тому коли навіть не називає нам героя, ми його впізнаємо за його ж одягом. Крім того, такі елементи одягу досить часто стають художньою деталлю, яка відіграє важливу роль у характеристиці персонажа. Так, замовника чобіт у батька змалювано в такому одязі: „... в *галіфе*, *фалди* якого звисали капшучками – такі *галіфе* носили модники, – в *полотняній сорочці з вишивкою і навипуск*; ту *сорочку* замовник підперезував *тонким паском із блискучою, золотистою пряжею*... .. замовляв він у батька *хромові чоботи* зі свого товару з *простокутними носками на білому ранту*” [6, I, с. 86]; „Відчував, що в *кишенях* його *галіфе* з *капшучками на фалдах* бовтається важке чорне тіло пістолета” [6, I, с. 92]; „Тієї прірви я боявся так само, як каламутних очей чоловіка в *модних галіфе* з *капшучками на фалдах*” [6, I, с. 93]; „... цей чоловік зовсім не пістолета тримає в *кишені-фалді галіфе*” [6, I, с. 94]; тітка Аполлінарія має такий одяг: „Була вона *взута* в якісь, можливо, довоєнні *боти*, майже руді від часу з *розбитим і потрісканим правим закаблуком*. На ній було *старе, витерте халамидне пальто* так само *дивного крою і чорний солом’яний капелюшок з вуалькою*” [6, I, с. 229]; „Уявляла собі ... постать тітки Аполлінарії, в отих *ботах із розбитим правим закаблуком, у халамидному пальті, у темному солом’яному капелюшку*...” [6, I, с. 251]; Віталік Волошинський постає перед нами в китайських штанях і курточці синього кольору: „... стояв малий окулярець у *китайських штанях і синій курточці*...” [6, II, с. 312]; „у *синій курточці й сірих китайських штанях*” [6, II, с. 315]; „По стежці йшло щось невелике... у *синій курточці й китайських штанях*...” [6, II, с. 343]; „Маленький, утлий, зарюмсаний, у замашених землею *штанях, синя курточка* була розстібнута, і проглядала картата хлоп’яча сорочечка...” [6, II, с. 80]; „... швидко тікала маленька постать у *синій курточці*” [II, 379]; „...дивився, як у першому сутінкові пропадає вутла постать у *синій курточці*” [6, II, с. 384] та ін.

Письменник, використовуючи назви одягу та взуття, досить часто називає не один якийсь предмет одягу, а змалює весь комплект костюма персонажа, у який той одягнений у зображуваній ситуації: замовниця батька – „... в *шовковій сукні*, і та *сукня* хвилюється довкола її тіла... .. ноги, взуті у *білі туфлі на віденському каблучку*... У неї волосся заплетено й складено короною, а ззаду причеплено великого *банта-метелика*... .. блискає її нога й

біла туфля” [6, I, с. 99]; „Степан Ювпак стоїть на ганку в обвислій біля грудей *майці*, в домашніх *итанях* з бамбухами біля колін; на ногах у нього *пухнасті хутряні капці*...” [6, I, с. 156]; „Всі музиканти у *смокінгах* з *метеликами-краватками* і в *білих, твердих, накрохмалених сорочках*... Чоловіків у *фраках* і дам у *бальних*, аж до землі, *сукнях*” [6, I, с. 195]; „*Кортіві* його (Андрієві) *итани*, *пряжка* з *якорем* і *сіра сорочка* немов запалювались у цьому вечорі” [6, II, с. 291]; „Мама... одягала його в чистенькі *костюмчики*, це завдяки їй він носив щодня білу *сорочку*...той швець пошив Віктору *лаковані туфельки* й чудові *черевички*, а одного разу... зладнав йому *хромові чобітки*... До тих *чобітків* мати справила синові *сіре галіфе та курточку*” [6, II, с. 292]; „... ішли якісь люди, й барви їхньої *одежі* були соковиті й контрастні: *чорне пальто* якогось стрункого чоловіка з вусами, на голові в нього *шапка зі смушку*, *червона хустина* у жінки і *червоне її пальто*, *біла шапочка* малої дівчинки ... і її *зелене пальто*...” [6, II, с. 507] та ін.

Як відомо, серед лексико-семантичних груп (ЛСГ) тематичної групи лексико (ТГЛ) одягу та взуття важливе місце посідає ЛСГ загальних назв одягу (номенів, які називають усю сукупність речей, якими покриває своє тіло людина, тобто будь-який одяг), яка в досліджуваному творі представлена як стилістично нейтральною лексемою **одежа**, що виявилася найуживанішою: „Мені хочеться розревітись у ту несвіжу *одежу*” [6, I, с. 122]; „...розібрався з *одежі*” [6, I, с. 126]; А з *одежею* що зробимо?” [6, I, с. 341]; „... мій приятель заштовхав туди *одежу*...” [6, I, с. 344]; „... я був уже похований під величезною купою ковдр та *одежі*” [6, I, с. 377]; „Валька зарепетувала розпачливо і кинулася до *одежі*” [6, I, с. 440]; „Ну, чого, приміром, варта оця недоладно напнута, як на опудало, солдатська *одежа*” [6, I, с. 20]; „Горбатуму вона про *одежу* не встигла розказати...” [6, I, с. 97]; „... я почув запах зволоженої *одежі*...” [6, I, с. 156]; „А чия то *одежа* в хаті? [6, I, с. 177]; „... ось *одежу* тобі купила...” [6, II, с. 177]; „На камені ... сидів чоловік у брезентовій *одежі*...” [6, II, с. 267] „... швидко змінювали просту *одежу* на модну” [6, II, с. 290], її демінутивом **одежка** (у формі множини): „... складала в невелику валізу свої *одежки*...” [6, II, с. 177], „... вдягала ляльку в пошиті нею... *одежки*” [6, I, 223]; **обладунок**: „Старий не був у звичайному *обладунку*, а в світлій сорочці...” (6, II, с. 457); так і емоційно забарвленими, переважно з негативним відтінком: **манаття**: „Я її *манаття* до нитки перетрусила...” [6, I, с. 205]; **шмаття**: „Закусив до болю губу й ув'язував *шмаття*” [6, I, с. 347]; „Мені досить кутка, борщу я сам собі зварю, а *шмаття* якось перемию” [6, II, с. 183]; **вдяганка**: „Гидливо глянула на ту *вдяганку*...” [6, II, с. 98]. Таким чином, ЛСГ загальних назв пронизують синонімічні відношення. Крім того,

варто зазначити, що часто автор використовує одночасно різні лексеми на позначення загальних назв одягу: „Горбатову вона про *одежу* не встигла розказати, ... бо солдатські галіфе і гімнастерка в тих верболозах стали майже чорні. Гидливо глянула на ту *вдяганку*... Подумала, що *одежа* підійшла б більше Володьці-Кнуру...” [6, II, с. 97-98].

Серед назв головних уборів письменник використовує як жіночі, так і чоловічі, причому зазначимо, що найпоширенішим головним убором був капелюх, який був як повсякденним, так і святковим. Водночас зауважмо, що автор часто використовує ці назви поряд з іншими назвами одягу, таким чином доповнюючи комплект костюма персонажів. Так, чоловічі головні убори у творі представлені назвами *капелюх*: „*капелюх* зачепився за сучка” [6, I, с. 170]; „... *капелюх* же нагадала йому ота купчаста хмара на крайнебі” [6, II, с. 327]; „він був у тому-таки костюмі, який фактично вважав за свій: брунатне шкіряне пальто, *капелюх* і хромові лискучі чоботи” [6, I, с. 328]; „Його (Віктора) батьки – прості люди, але батько носив *капелюха*, а, виходячи в місто, неодмінно вдягав краватку” [II, 290]; „... старий Ювпак пішов у місто, купив собі *капелюха*, краватку й нового костюма” [6, II, с. 443]; „...з’явилась постать у костюмі і голова під *капелюхом*” [6, II, с. 447]; *картуз*: „... *картуза* він скинув...” [6, I, с. 137]; „чолов’яга скинув *картуза*... [6, I, с. 166]; „*картуза* дядько насунув на лоба, і від козирка падала тінь” [6, I, с. 135-136]; *кепка*: „сам ліг на траві, наклавши на обличчя *кепку*” [6, I, с. 161]; *шапка*: „... на голові в нього *шапка* зі *смушку*” [6, II, с. 507].

Автор використовує також зменшено-пестливі форми назв чоловічих головних уборів *брилик* та *кепочка*: „Маленький чоловічок скинув *брилика*” [6, I, с. 454]; „... на ньому була стара солдатська одежа, ... на ногах у нього були капці, а на голові – пишна кучугура кучерявого волосся, прикрита маленькою, замацьореною *кепочкою*” [6, II, с. 9]. Зимовий головний чоловічий убір – шапка: „Мені назустріч ішов закутаний у кожух до п’ят, у спущеній *шапці-вушанці*, з шиєю, обмотаною картатою хусткою, Рочінь. На *шапці* в нього лежала друга шапка – снігова” [6, I, с. 364]. Натрапляємо також на назву *шляпа*: „*Шляпа* – то мелоч” [6, I, 322], яка використана з дещо зневажливим, просторічним відтінком.

Жіночі головні убори представлені назвою *капелюх* (такий елемент головного убору одягає на себе особа чоловічої статі), „... у нього на голові жіночий *капелюх*” [6, I, с. 398]; „Божевільний Сашко одягав жіночого солом’яного *капелюха*, підперізувався широким солдатським ременем з блискучою мідною бляхою... .. зачіпаючи внука крисами жіночого *капелюха*” [6, I, с. 142] та

демінутивом *капелюшок*: „... (Сашко) натяг жіночого *капелюшка*...” [6, I, с. 168]; „... її чорний солом’яний капелюшок...” [6, II, с. 449]. Хоча найпоширенішим різновидом жіночих головних уборів є хустка, усе ж автор досить рідко використовує цю назву (здебільшого змальовує в хустках жінок удома), що, очевидно, зумовлено тим, що у творі зображено мешканців міста, а хустки носили в основному сільські жінки. Тому переважно в такий головний убір одягнені саме жінки із села. Крім назви *хустка*: „... мати ж сиділа на ганку, накинувши пальто на плечі і замотавшись *хусткою*” [6, I, с. 113]; „маленька жіночка, закутана в сіру вовняну *хустку*” [6, I, с. 203]; „*хустка* зсунулася” [6, I, с. 233]; „Сніг покривав цих двох на бульварі – білу вовняну *хустку* і солом’яний чорний капелюх, обцятковуючи їхні пальта” [6, I, с. 256]; „...обличчя, обрамлене білою *хусткою*” [6, I, с. 438], автор використовує дериват *хустина*: „... в білих *хустинах* сільські жінки” [6, I, с. 225] „... мати сиділа на ганку, накинувши на плечі жакетку і зав’язавшись побабському *хустиною*” [6, I, с. 111]; „жінки в білих *хустинах* стояли біля того добра” [6, I, с. 225]; „Вона... в чорній мереживній *хустині*” [6, II, с. 202] та демінутив *хустинка*: „у білій *хустинці*... і в квітчастому ситцевому платті” [6, I, с. 437].

Верхній чоловічий та жіночий одяг у творі представлено назвою *пальто*, оскільки саме такий різновид одягу був досить поширений у містах України в післявоєнний час: „... чоловіче, очевидно, батькове *пальто*. Відгорнула полу того *пальта*...” [6, I, с. 146]; „*Пальто* в тітки Марисі й справді було старе” [6, I, с. 190]; „Дівчинка у зеленому *пальті* з чудовим личком...” [6, I, с. 372]; „Мати побігла й притягла своє *пальто*...” [6, I, с. 377]; „... старе *пальто* і ковдра з постелі розбишаки зникли” [6, II, с. 99]; „... *чорне пальто* ... чоловіка з вусами, ... *червоне* її (жінки) *пальто*, ... і її (дівчинки) *зелене пальто*...” [6, II, с. 507] та ін.

Комплект чоловічого одягу представлено *костюмом* („... ззаду ступає одягнутий у *білий парусиновий костюм* її батько” [6, I, с. 196] „... одягав *костюма*, вив’язував краватку...” [6, II, с. 364] „... та й у *костюмі* в таку спеку навіть вечорами було гаряче” [6, II, с. 452]), *костюмчиком*: („Єдиного сина одягали чепурно в *костюмчикі*” [II, 291]), до складу якого входили піджак та штани; обов’язковим елементом була сорочка. Так, письменник використовує здебільшого назву *піджак*, поодинокі – *фрак* (святковий піджак) та демінутив *піджачок*: „...батько ... натягає *піджака*” [6, I, с. 131]; „... рукави *піджака* були помнуті й морщені, з-під них висувалися сірі бавовняні манжети з обстріпами на краях” [6, I, с. 136]; „... було так тепло, що поскидали й *піджаки*” [6, I, с. 200]; „Дядьки ... обоє в однакових *двобортних піджаках*, обоє з однаковими чорними гудзиками на тих *піджаках*...” [6, I, с. 236]; „Сильвестр пішов і собі

вдягти *піджака*” [6, I, с. 480]; „... чоловік сказав подати йому гаманця з його *піджака*...” [6, II, с. 203]; „... *піджака* розрізали й натягли...” [6, II, с. 231]; „Віктор змушено скинув *піджака* і розсунув краватку...” [6, II, 366]; „Віктор перейшов греблю і скинув *піджака*” [6, II, с. 377]; „... чоловік у подертому *фраку*, в пожмаканій сорочці... з краваткою-метеликом, збитою набік...” [6, I, с. 219]; „Маленький чоловічок у якомусь аж надто новому *піджачку* й так само нових штанях” [6, I, с. 454].

Під піджак чоловіки одягали *сорочку*, яка здавна в українців є основним елементом натільного одягу: „Похмурий чолов’яга надів поверх *сорочки* сірого кортового піджака” [6, I, с. 166]; „У день суду Андрій поголився й одяг чисту *сорочку*” [6, I, с. 186]; „... ти сидів на веслах у білій *сорочці*” [6, I, с. 196]; „... світло білих чоловічих *сорочок*” [6, I, с. 201]; „... чоловіки в білих сорочках” [6, I, с. 200]; „Провів рукою по рукаві *сорочки*: була вона стара і ветха” [6, I, с. 312]; „... *сорочка* пролізає через мою шию” [6, I, с. 131]; „... чолов’яга розстебнув горішні гудзики *сорочки*” [6, I, с. 163]; „... вже скидав із себе *сорочку*” [6, I, с. 402]; „Візьми мою *сорочку*” [6, II, с. 129]; „В штанях, але босий і без *сорочки*” [6, II, с. 192]; „Був у картатій *сорочці*, поверх якої лежали зелені підтяжки, живіт випинав ту *сорочку*...” [6, II, с. 237]; „... хоч надворі було гаряче, він прийшов у вовняній *сорочці*...” [6, II, с. 318]. Дитячу сорочку представлено демінутивом *сорочечка*: „малим у картатій *сорочечці*...” [6, II, с. 126]. На позначення молодіжної сорочки з короткими рукавами автор зрідка вживає назву *теніска*: „Він застебнув на *тенісці* горішнього гудзика” [6, II, с. 303]; „... біла навипуск *теніска* аж світиться в сутіні кімнати...” [6, II, с. 410], яка є набагато новішою на позначення такого різновиду одягу.

Зверху на піджак чи сорочку герої одягають короткий одяг, який представлено назвою *куртка* та дериватом *курточка*: „Синя *курточка* цвіла поруч зеленої Мирославиної сукні...” [6, II, с. 312]; „... ніколи не носив тісної *курточки*” [6, I, с. 280]; під час роботи використовували *куфайку* (слово вжито тільки один раз): „Біла новенької хвіртки стояв усміхнений вітчим у *куфайці* з розстебнутими гудзиками...” [6, II, с. 509].

Назву *куфайка* в тексті роману вжито всього один раз, що, очевидно, зумовлено тим, що такий одяг не характерний для міського населення, бо основними його користувачами на той час (як і сьогодні) були селяни: „на ганок поперла істота у *кухвайці*, обмотана хусткою і у стьобаних бурках з калошами” [1, 233].

Чоловічий поясний одяг представлений назвою *штани*: обидва в чорних, напрасованих із чіткою стрілкою *штанях*” [6, I, с. 236]; „... схопила *штани* й сорочку” [6, II, с. 53]; „... *штани* трималися на підтяжках...” [6, II, с. 105]; „... сів, охайно підсмикнувши штани...”

[6, II, с. 109]; „...*штани* також були мокрі нижче колін” [6, I, с. 376]; „Я підкотив колошву *штанів*...” [6, II, с. 136]; „Закотив колоші *штанів*” [6, II, с. 267]; „... юнак у каргатій сорочці із закованими *штаньми*...” [6, II, с. 269]; „Я стою ... в *штанах* на одну шлейку, босий...” [6, I, с. 89]; „... закасов *штани* й пішов убрід” [6, II, с. 292]; „... на *штанах* у нього бездоганна стрілка” [6, II, с. 410]; хлопчачі штани переважно передано демінутивом **штаниці**: „хлопчик: у *штаницях* на дві шлейки, у висмикнутій ззаду з тих *штаниців* сорочці...” [6, I, с. 129]; „... у тісній курточці і матроських *штаницях* на одній шлейці поверх тої куртки” [6, I, с. 280].

Серед назв жіночого поясного одягу відзначено **спідницю** та **фартух**: „мати ... весело покручуючи *спідницею*” [6, I, с. 124]; „Рясна *спідниця* її лопотіла” [6, II, с. 101]; „... кілька жінок у білих косинках і широких *спідницях* поралися на тих городиках” [6, II, с. 308]; „Стара жінка підбрала *спідницю* й тупотіла ногами...” [6, II, с. 393]; „Вона крутилася, звюючи рясною *спідницею*...” [6, II, с. 394]; „... мати смиренно стояла на порозі з покладеними під *фартух* руками” [6, II, с. 302]; „Вона, ... за звичкою, заклала руки під *фартух*” [6, II, с. 307].

Жіночий одяг – плаття – у творі представлено тільки двома лексемами – **плаття** та **сукня**, причому фони функціонують паралельно, хоча подекуди можна простежити, що сукня – назва святкового плаття: „...на ній було її *шовкове плаття* з шістьма обшитими тканиною гудзиками на кожному рукаві і з високими викладеними плечима” [6, I, с. 115]; „висока жінка, одягнена в *шовкове плаття*” [6, I, с. 117]; „Братова спокійно чекала, кістляве коліно випиналося з-під *плаття*” [6, I, с. 153]; „... спину, обтягнуту *квітчастим платтям*” [6, I, с. 157]; „... мама на кормі у *світло-рожевому платті*” [6, I, с. 196]; „Тітка Аполлінарія ... прийшла в тому-таки *ситцевому платті в квіточку*...” [6, I, с. 212]; „... сіла, насмикнувши на коліна *плаття*” [6, II, с. 129]; „... дівчині раптом не подобалося якесь *плаття*...” [6, II, с. 317]; „*Плаття* в неї було з малим декольте...” [6, II, с. 368]; „В дверях стояла... жінка у *ситцевому платті* і з заплетеним короною волоссям” [II, 401]; „... оте *плаття* дзвінком сиділо на ній бездоганно...” [6, II, с. 462]; „Йшла з кількома подружками в тому ж таки *платті* дзвоном” [6, II, с. 475]; „... жінка в простій *сукні*...” [6, II, с. 407]; „Мати (Мирослави) ... одягла *темну сукню*... Дівчина одяглась у *сіру сукню* й жакетку...” [6, I, с. 199]; „... на ній *зелена сукня*...” [6, II, с. 298]; „... вона вбралась у чудову *зелену сукню*” [6, II, с. 302]; „... на ній була ошатна *зелена сукня*”, „строга жінка у *святковій блідо-бежевій сукні*” [6, II, с. 367]; „Мирослава була в *зеленій сукні*...” [6, II, с. 416].

Дитяча та дівчача сукня представлена демінутивом

платтячко: „...а я сиділа між вами у *платтячку* голубому” [6, I, с. 196]; „Мирослава помітила, що..., дівчатка ... були в *барвистих платтячках*” [1, 200]; „... гуляля дівчата в *ошатних платтячках* і хлопці у свіжо наprasованих штанях” [1, 291];

Зрідка автор використовує інші різновиди одягу, які є елементом спіднього одягу, білизни („... приготуй мені свіжу *білизну*” [6, I, с. 129]; „... як був, босий і в *спідньому*, метнувся притьма з кімнати” [6, I, с. 409]; „... почав тулитися обличчям до м’яких хвиль її грудей, які виявилися без *станіка*” [6, II, с. 132]; „... чималеньке дитя у світлій *піжамці*...” [6, II, с. 164]; „Андрій ... витяг звідтіля пасмату *піжаму*” [6, II, с. 30]; „Я ... побачив тебе в снігу. Босого, в *трусах і майці*” [6, I, с. 382]; „Ти всташ ... у самій *сорочині*” [6, I, с. 477]; „... той ... сидів у *світло-синій майці* та в *довгих чорних трусах*...” [6, II, с. 432]); домашнього одягу („...*халат* її (тітки Аполінарії) лежав... на спинці стільця” [6, I, с. 241]; „Вона була в *халаті* з квітками, колись голубому, зараз вицвілоголубуватому” [6, I, с. 292]; „... застала матір уже переодягнутою в *халат*...” [6, II, с. 375]; „...вже стару, але ще ошатну, *жакетку*” [6, I, с. 199]; „... сказала, всміхаючись, і почала розстібати *кофточку*” [6, I, с. 440]; „... я простяг руку й витяг писанку з кишеньки його блаженської *бобочки*” [6, II, с. 501]); своєрідним доповненням до основного комплекту чоловічого чи жіночого костюма, його прикрасою („... ми бачили жінку й дівчинку з *червоним бантом*...” [6, I, с. 347]; „... побачив дівчинку, яка стояла, виставивши руку в *червоній рукавичці*” [6, I, с. 358]; „Мати... нервово м’яла *шкіряні рукавички*” [6, II, с. 508].

Хоча використана автором кількість назв одягу більша, різноманітніша, ніж взуття, але найчастіше письменник уживає назви взуття, що, безсумнівно, зумовлено тим, що батько його був шевцем. Тому таким природним є змалювання роботи батька, адже автор сам був обізнаний із дитинства з цим ремеслом: „*Загалом замовники взуттям залишалися задоволені, батько шив його все-таки на совість. Сидів і сидів на пасастому стільці, шив, стукав молотком, мені доручав нарізування із сухих березових чурбанців шпильок, перед цим поколовши їх на тонкі пластини. Я складав цих пластин декілька і натискав шевським ножем, відколюючи рядок загострених дерев’яних гвіздків, цими шпильками батько обцяховував у два ряди підошви*” [6, I, с. 355].

На позначення загальної назви взуття використано автором тільки дві лексеми – стилістично нейтральну **взуття**: „... мати миттю стягла з мене мокре *взуття*” [6, I, с. 367] та емоційно-забарвлену **взувачка**: „... що день-два – і *взувачка* захоче їсти” [6, I, с. 287].

Як засвідчує вибраний матеріал, найуживанішими є назви **чоботи** та **туфлі**, що цілком закономірно, адже це основні

різновиди чоловічого взуття та ті реалії, які найчастіше доводилося виготовляти шевцеві.: „Оті *чоботи*, штани, сорочка?” [6, II, с. 177]; „... стукотіли підборами хромових лискучих *чобіт* з квадратними, немов обрізаними, носками і халявами...” [6, I, с. 272]; „*Чоботи* нові, хромові” [6, I, с. 301]; „... ямки, прокладені батьковими *чобітьми*” [6, I, с. 378]; „... грюкнули об підлогу *чоботи*...” [6, I, с. 381]; „Я змахнув *чоботом*” [6, I, с. 346]; „А я не кис. Кисли мої *чоботи*” [6, II, с. 124]; „Але під *чоботом* у нього лунко трісла ломачка” [6, II, с. 33]; „...самі штани на ньому, підтяжки і *чоботи*” [6, II, с. 93]; „... став думати про *чоботи*” [6, I, с. 273]; „... підхопив *чоботом* змію чи вужа...” [6, II, с. 223]; а також відзначено демінутив *чобітки* на позначення дитячого взуття: „хлопчик „... у зроблених батьком *чобітках*” [6, I, с. 129].

Зазначимо, що назву *туфлі* використано як на позначення чоловічого „Його лискучі *туфлі* переступають нашого порога” [6, I, с. 445]; „... наваксовані *туфлі* біля його парусинових, випрасувані штани біля його пом’ятих у поїзді” [6, I, с. 219]; „Чи батько зробив мені *туфлі*?” [6, I, с. 95]; „Схилився (Горбатий), щоб зав’язати шнурка, який розслаб на *туфлі*, і побачив перед собою не той старий, парусиновий *туфель*, який сьогодні-завтра розв’яжеться, а лискучий хромовий передок” [6, I, с. 287]; „Віктор озув лискучі *туфлі*...” [6, II, с. 365], так і жіночого взуття: „...щоб саме я сповістив її про *туфлі*” [6, I, с. 95]; „вона ж неабиякі *туфлі* хоче, а модельні...” [6, I, с. 95]; „*Туфлі*, які хотіла „модниця”, мали бути з білої шкіри на широкому віденському каблучі” [6, I, с. 95]; „... ступають її білі на високому підборі *туфлі*” [6, I, с. 226]; „Ступала по білій стежці мокрими *туфлями*” [II, 298]; „Маревно мигали дівочі ноги в тонких панчохах і без панчіх, спалахували дівочі *туфлі*” [6, I, с. 291]; „... на ногах *туфлі* на високому підборі” [6, I, с. 317]; „Ванда йшла до них, цокочучи *туфлями* на досить високому підборі, такі ж *туфлі* він уздрів і в Мирославі” [6, II, с. 367]; „Все захоплює в цій дівчині: від *туфель* до шпильки у волоссі” [6, II, с. 413].

Зрідка на позначення жіночих туфель використано демінутив *туфельки*: „...що ти їй *туфельки* стараєшся” [6, I, с. 97]; „... мокрі від роси *туфельки*, вона (дівчинка) дивиться на них і помічає не ці дешевенькі з побитими носками, а бачить їх білі, на підборах...” [6, I, с. 226]. Зафіксовано також цей демінутив один раз і на позначення чоловічих (власне, хлопчачих) туфель: „... мої замочені тією росою модельні, батькового шиття *туфельки*, і прозорі піщини, що поприлипали до носків отих *туфельок*, і мої білі із синьою смужкою шарпетки...” [6, II, с. 399]

Зауважмо, що часто автор поряд використовує назви чоботи та туфлі, підкреслюючи тим, що ці два різновиди взуття є найпоширенішими: „... на картках цупкого паперу зображено *туфлі*

й *чоботи*” [6, I, с. 95]; „... „чоботи й *туфлі* водночас замовляла тільки одна пара” [6, I, с. 100]; „А в моїх *чоботях* та *туфлях* сотні людей ходять” [6, I, с. 110].

Зрідка використано назву *черевики* на позначення чоловічого взуття: „Купив *черевики*, які начищав до блиску...” [6, II, с. 443]; „... через поріг переступила нога в *черевіку*, котрий аж лискотів, такий був начищений” [6, II, с. 447]; „Вона звалилася йому до ніг і обхопила *черевики*” [6, I, с. 440]; „... .. прибіжить котрийсь із сусідів і попросить полагодити *черевика* чи *туфлю*” [6, II, с. 103].

Оскільки деякі зображені автором персонажі проводять більшу частину свого життя на березі річки, то цілком закономірно, що важливою частиною їхнього обладунку є *гумові чоботи*: „Похмурий чолов’яга мовчки гупотів *гумовими чобітьми*” [6, II, с. 101]; „Надягнув штани й сорочку ... не йти ж мені в ... в трусах і *гумових чоботях*” [6, II, с. 113]; „Не могла б мені дістати *гумових чобіт*?” [6, II, с. 37]; „... Степан навряд чи мав *гумові чоботи*” [6, II, с. 90]; „Чоловік ... побрів через річку, загібаючи воду *гумовими чобітьми*” [6, II, с. 306]. Дехто з героїв озугий у кирзові чоботи, які передано назвою *кирзяки*, що є важливою деталлю для змалювання та характеристики персонажа, оскільки тільки він (Горбатий) у творі носить таке взуття: „Чолов’яга підійшов до води, ламаючи важкими *кирзяками* галуззя лози... Скинув чорну сорочку, роззувся, закотив холоші...” [6, I, с. 148]; „Чолов’яга вибрів на сухе, відкотив холоші й озув *кирзяки*” [6, I, с. 148]; „... похмурий чолов’яга став, розставив ноги в *кирзяках*” [6, I, с. 454].

На позначення домашнього взуття у творі відзначено назву *капці*: „Батько взуває *капці*, і, ніби вторячи йому, взуваю *капці* я” [6, I, с. 123]; „...на ногах білили, незважаючи на спеку, вовняні шкарпетки і *капці*, оторочені хутром” [6, I, с. 292]; „Він скинув туфлі (в цьому домі не було чоловічих *капців*) і пішов у самих шкарпетках до календаря” [6, I, с. 491]; „Спробуй знайти *капці* на твою ногу” [6, II, с. 235].

Серед зимового взуття натрапляємо тільки на *валянці*, причому назву використано тільки кілька разів як взуття сільських людей: „Мої *валянці* обледеніли...” [6, I, с. 367]; „... а стара Гайдучиха в чорному ватнику і *валянцях*, незалежно від пори року, сиділа біля воріт...” [6, I, с. 85]; „... я провалився, набравши у *валянці* крижаної води” [6, I, с. 374].

Отже, використання В. Шевчуком значної кількості назв одягу та взуття в романі „Стежка в траві. Житомирська сага” свідчить про обізнаність автора з життям та побутом мешканців передмістя повоєнних років, розуміння ним ужитих назв для розкриття характеру персонажа, його світосприйняття, естетичних смаків та уподобань. Письменник, використовуючи різні засоби зображення

героїв, дає їм характеристику через їхній одяг, що свідчить про те, що він є великим знавцем культури та побуту свого народу, його історії, психології людей. Крім того, читач чи ліричний герой досить часто сприймають змальований образ крізь призму його костюма, який є свідченням, крім іншого, також і внутрішнього світу персонажів. Відзначені назви одягу та взуття закономірно вплітаються в мовну тканину роману „Стежка в траві. Житомирська сага” В. Шевчука, адже вони поряд з іншими лексико-семантичними групами побутової лексики створюють цілісну картину життя мешканців передмістя Житомира, у побуті й одязі яких поєднуються як міські (переважно), так і сільські риси. Автор використовує як нейтральну лексику на позначення назв одягу та взуття, так і стилістично марковану, виражену здебільшого словотвірними засобами мови.

Література:

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови: Навч. посібник. – Львів: Світ, 2003. – 432 с.

2. Мацько Л.І. та ін. Стилiстика української мови: Підручник. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.

3. Переломова Олена. Взаємодія різних шарів лексики у мові творів Валерія Шевчука // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2004. – Вип. 12. – С. 216-227.

4. Пономарів О.Д. Стилiстика сучасної української мови: Підручник. – К.: Либiдь, 1992. – 248 с.

5. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во „Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.: іл.

6. Шевчук Валерій. Стежка в траві. Житомирська сага: У двох томах. – Харків: ”Фоліо”, 1994.

Галина Гримашевич. Бытовая лексика в романе В. Шевчука „Тропа в траве. Житомирская сага” (на материале названий одежды и обуви).

В статье анализируются названия одежды и обуви, использованные В. Шевчуком в романе „Тропа в траве. Житомирская сага”, определяется их роль в художественном тексте.

Ключевые слова: бытовая лексика, названия одежды, названия обуви.

Galina Grymashevich. Everyday life vocabulary in the novel „The Pass in the Grass. Zhytomyr Saga” written by V. Shevchuk (on the materials of clothes and footwear nomination).

The article deals with the usage of clothes and footwear nomination in the novel „The Pass in the Grass. Zhytomyr Saga” written by V. Shevchuk. The role of clothes and footwear nomination in the language structure of the novel is determined in the article.

Key words: tveryday life vocabulary, clothes nomination, footwear nomination.